

**„Dać przyczynek
do historii kultury getta”
TEKSTY Z GETTA ŁÓDZKIEGO**

eeee

UNIwersytet Łódzki

Instytut Filologii Germańskiej, Zakład Niemcoznawstwa

JUSTUS-LIEBIG-UNIVERSITÄT GIESSEN

Institut für Germanistik, Arbeitsstelle Holocaustliteratur

RADA NAUKOWA SERII JUDAICA ŁÓDZKIE

Krystyna Radziszewska

Adam Sitarek

Jacek Walicki

Ewa Wiatr

Oskar Rosenfeld

**„Dać przyczynek
do historii kultury getta”
TEKSTY Z GETTA ŁÓDZKIEGO**

eeee

Przekład i redakcja naukowa
Aleksandra Bak-Zawalski, Krystyna Radziszewska

 **WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**

Łódź 2026

Aleksandra Bak-Zawalski (ORCID: 0000-0001-7400-4037)
Justus-Liebig-Universität Gießen, Institut für Germanistik, Arbeitsstelle Holocaustliteratur
Otto-Behaghel-Straße 10B, Raum D 407, 35394 Gießen

Krystyna Radziszewska (ORCID: 0000-0002-6508-9742)
Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Zakład Niemcoznawstwa
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENCI

Hans-Jürgen Bömelburg, Magdalena Ruta

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Piotr Pietrych

PROJEKT GRAFICZNY

Elżbieta Kiełczykowska

SKŁAD I KOREKTA TECHNICZNA

Elżbieta Pich

© Copyright by Authors, Łódź 2026

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2026

Publikację sfinansowano ze środków Funduszu na rzecz Nauki Polskiej
w ramach nagrody Copernicus 2022 dla Krystyny Radziszewskiej

**Fundacja na rzecz
Nauki Polskiej**

ISBN 978-83-8445-023-9
e-ISBN 978-83-8445-024-6

<https://doi.org/10.18778/8445-024-6>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.12016.26.0.K
Ark. wyd. 11,0; ark. druk. 18,75

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 635 55 77

Spis treści

Od Redakcji	7
Sascha Feuchert, <i>Działalność Oskara Rosenfelda w Wiedniu</i>	11
Krystyna Radziszewska, <i>Oskar Rosenfeld i jego dziennik z getta</i>	47
Oskar Rosenfeld – kronikarz kultury łódzkiego getta	61
Oskar Singer, <i>Rosenfeld Oskar, Dr. phil.</i>	63
Ostatnie godziny w Pradze, pierwsze dni w getcie	65
Zeszyt 12	77
Teksty z kroniki getta	123
Hasła z encyklopedii getta	233
Opisać getto w formie literackiej – opowiadania	257
<i>Moich dwoje sąsiadów</i>	258
<i>Podróż tramwajem</i>	266
Zagłada czy ocalenie? Ostatni zapis	271
Zestawienie tekstów Oskara Rosenfelda z kroniki getta	275
Zestawienie haseł Oskara Rosenfelda z encyklopedii getta	278
Ulice i place getta – nazwy polskie i niemieckie	279
Spis ilustracji	283
Bibliografia	287
Indeks osób	291

Józef Kowner, portret Oskara Rosenfelda (?), akwarela, 1941 r.

Od Redakcji

eeee

Oskar Rosenfeld, pisarz, dziennikarz, działacz syjonistyczny, był wiedeńskim Żydem, który trafił do łódzkiego getta jesienią 1941 r. W czerwcu 1942 r. zdołał znaleźć pracę, co było warunkiem przetrwania i odsuwało zagrożenie deportacją. Został zatrudniony w Wydziale Archiwum, szczególnej jednostce powołanej jesienią 1940 r. na polecenie Przełożonego Starszeństwa Żydów, Chaima Mordechaja Rumkowskiego, stojącego na czele żydowskiego zarządu getta. Zadaniem Archiwum było gromadzenie wszelkiego rodzaju dokumentów związanych z funkcjonowaniem dzielnicy zamkniętej. Ale równocześnie jego pracownicy opisywali dzień po dniu życie getta, odnotowywali wszelkie wydarzenia i informacje, poczynając od warunków pogodowych, w tworzonych codziennie biuletynach, zwanych również kroniką codzienną, a w wersji niemieckiej – Tageschronik. Instytucjonalne ramy działania Wydziału Archiwum narzucały ograniczenia zapisom tworzonym przez jego pracowników – podlegały one, przynajmniej potencjalnie, kontroli władz getta. Stąd szczególny charakter tych tekstów, ich oględność w sposobie opisywania wydarzeń i unikanie jakiegokolwiek krytyki władz, w tym zwłaszcza Rumkowskiego i oczywiście tym bardziej niemieckich zarządców getta.

Niniejsza publikacja zbiera teksty Rosenfelda, które napisał jako pracownik Archiwum i których autorstwo jest potwierdzone jego inicjałami przynajmniej w jednym przekazie (w wielu przypadkach materiały z Archiwum zachowały się w kilku kopiach maszynopisowych). Zbiór ten został poprzedzony polskim przekładem szczególnego dokumentu, jakim jest *Zeszyt 12*.

Równoległe do pracy w Archiwum Rosenfeld w czasie pobytu w getcie prowadził prywatne zapiski, w których utrzymywał w bardziej otwarty sposób własne obserwacje, doświadczenia i refleksje. Zapiski te wypełniają kilkanaście zeszytów szkolnych

oznaczonych cyframi i literami. Niemiecki oryginał w 1994 r. opublikowało wydawnictwo Neue Kritik pod tytułem *Wozu noch Welt. Aufzeichnungen aus dem Getto Lodz* [Po co jeszcze świat. Notatki z getta łódzkiego]. Wydawcy zrezygnowali wtedy jednak z publikacji zeszytu 12 ze względu na jego brulionowy charakter, powracanie wątków szerzej rozwiniętych w innych zeszytach, a przede wszystkim hermetyczną lapidarność, z jaką Rosenfeld jako początkujący pracownik Archiwum – zeszyt 12 został zapisany w czerwcu i lipcu 1942 r. – gromadził wiadomości o łódzkich artystach i pisarzach czy szkicował opis koncertów i rewii odbywających w gettowym Domu Kultury. W niniejszej publikacji zdecydowano się zamieścić przekład tego brulionu, ponieważ mimo swej lapidarności i hermetyczności daje wyobrażenie o początku pracy Rosenfelda w Archiwum (najwcześniejszy sygnowany inicjałami tekst Rosenfelda pochodzi dopiero z lutego 1943 r.). Jego domeną miały być „zagadnienia kultury”, jak sam to określa w zeszycie 12, i jak pokazuje zawartość tego notatnika, zajmowanie się „kulturą” oznaczało wtedy jeszcze, zgodnie z utrwalonym, wąskim rozumieniem tego słowa, zajmowanie się sztuką i literaturą, opisywanie koncertów czy popularnych „rewii”, które gromadziły widzów w Domu Kultury w getcie.

Jednak właśnie w 1942 r., gdy Rosenfeld rozpoczynał pracę w Archiwum, getto w Litzmannstadt na rozkaz władz niemieckich przechodziło drastyczną metamorfozę: o ile wcześniej tolerowano jakieś namiastki normalności – istniały na przykład szkoły, działał wspomniany Dom Kultury – o tyle po deportacjach z 1942 r., zwłaszcza po tzw. „wielkiej szperze” z września tego roku, gdy z getta wywieziono wszystkie dzieci poniżej 10 lat, ludzi starszych powyżej 65 roku życia i niezatrudnionych, łódzkie getto przemienia się w stale właściwie głodujący obóz niewolniczej pracy, w którym podstawową troską mieszkańców było zdobycie czegoś do jedzenia.

Słowa oznaczające przedmioty codziennego użytku stały się nagle dominujące wśród używanych słów. Ponieważ troska o skromne produkty do przygotowania posiłków wypiera wszystkie inne funkcje zwierzęcego bytu, toteż tego typu przedmioty otrzymały priorytetowe znaczenie – wyrażane za pomocą słów w językach jidysz, polskim lub niemieckim.

Tak pisał Rosenfeld w tekście *Enzyklopädie des Gettos*, który zapewne miał pełnić rolę wstępu do tytułowej encyklopedii. Był to realizowany od końca 1943 r. (i ostatecznie nieukończony) projekt pracowników Archiwum, którzy chcieli „dać przyczynek do historii kultury getta”. Pojęcie „kultura” nie oznacza tu już imprez artystycz-

nych czy wydarzeń związanych ze sztuką, ale nabiera szerokiego, antropologicznego znaczenia, chodziło o ukazanie szczególnych form, jakie przybierało „życie ludzi pod przymusem narzuconym im z zewnątrz bez możliwości świadomego tworzenia wspólnoty”.

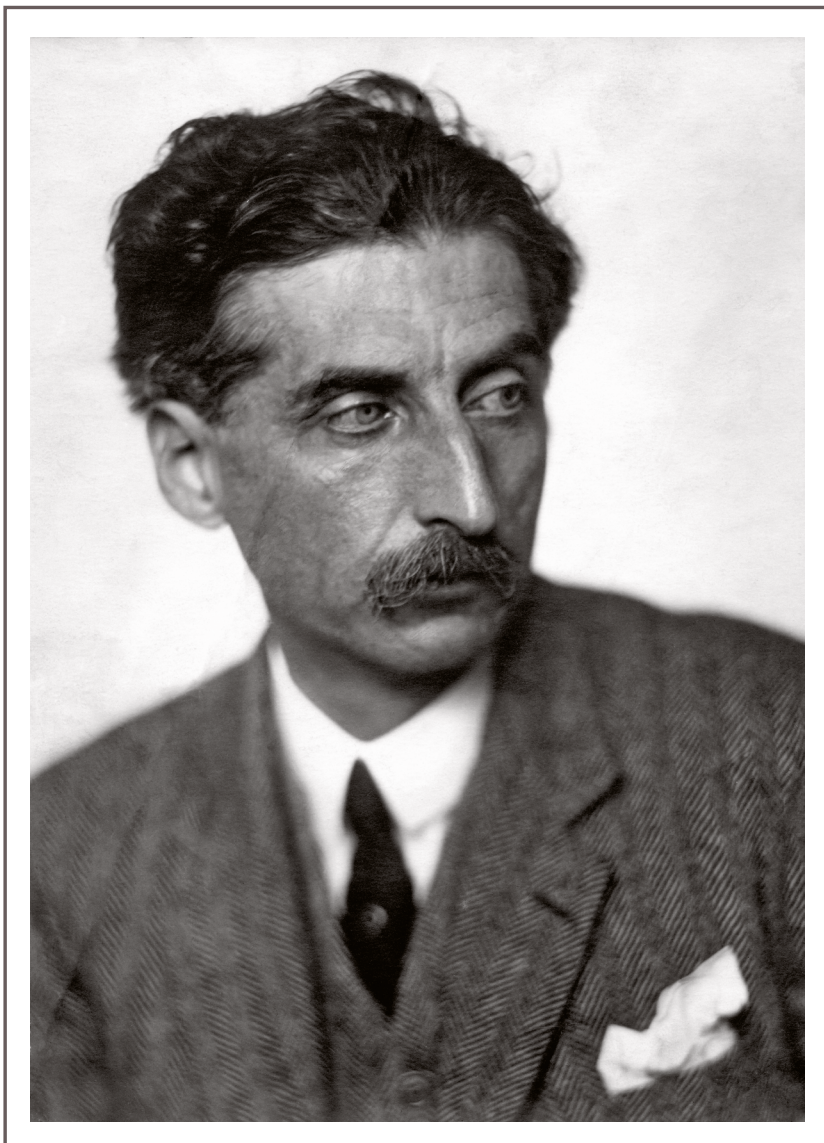
Rosenfeld okazał się wnikliwym obserwatorem i kronikarzem tak szeroko rozumianej kultury getta. To, co pisał jako pracownik wydziału Archiwum, choć często były to teksty drobne, poruszające różnorodne tematy i ze sobą niepowiązane, jest cennym zbiorem „przyczynków do historii kultury getta”, ukazującym ponurą rzeczywistość, w której usiłowali przetrwać ludzie uwięzieni w łódzkiej dzielnicy zamkniętej.

Antologię tekstów Rosenfelda, ujętą w ramę fragmentów tłumaczonych z *Wozu noch Welt*, uzupełniają dwa utwory literackie napisane przez Rosenfelda w łódzkim getcie. Jeżeli nie zaznaczono inaczej, autorką przekładów tekstów Rosenfelda jest Krystyna Radziszewska.

Rolę wstępu do antologii pełnią teksty badaczy: Sascha Feuchert opisuje życie i działalność Rosenfelda w okresie sprzed deportacji do getta w Litzmannstadt, z kolei Krystyna Radziszewska przybliży polskiemu czytelnikowi wciąż jeszcze nieprzełożony prywatny dziennik Rosenfelda z łódzkiego getta.

Powstanie tej publikacji nie byłoby możliwe bez zaangażowania wielu osób i instytucji. Podziękowania kierujemy do Narodni archiv (Archiwum Narodowe) w Pradze i jego dyrektora pana Jana Kahudy, Ph.D. za udostępnienie dokumentów dotyczących Oskara Rosenfelda i jego żony Henrietty, do pani Zuzanny Benesz-Goldfinger z Żydowskiego Instytutu Historycznego za udostępnienie akwrel Józefa Kownera, Instytutu Yad Vashem w Jerozolimie za kopię strony dziennika Rosenfelda. Dziękujemy pani Patrycji Skóra za przepisanie zeszytu 12 w języku niemieckim. Podziękowania należą się Elżbiecie Kiełczykowskiej za jak zwykle profesjonalne wykonanie ciekawego projektu graficznego, niestrudzonemu i niezwykle cierpliwemu redaktorowi Piotrowi Pietrychowi oraz dobremu duchowi każdej naszej publikacji pani Urszuli Dzieciatkowskiej z Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego.

Antologia jest kolejną publikacją w ramach serii wydawniczej *Judaica łódzkie*. Wydanie jej jest możliwe dzięki wsparciu finansowemu Fundacji na rzecz Nauki Polskiej w ramach nagrody Copernicus 2022 dla Krystyny Radziszewskiej.

Oskar Rosenfeld, ok. 1930 r.

Sascha Feuchert

Działalność Oskara Rosenfelda w Wiedniu

Wiedeń, dwa lata po przełomie wieków: Oskar Rosenfeld właśnie ukończył gimnazjum w Uherském Hradišti na Morawach i zapisał się na Uniwersytet Wiedeński, podejmując studia z zakresu historii sztuki oraz filologii. W owym czasie Wiedeń był jednym z centrów intelektualnych Europy i przyciągał elity żydowskie. Także dla młodego Rosenfelda, urodzonego w prowincjonalnym morawskim miasteczku Koryčany, stolica monarchii habsburskiej szybko stała się prawdziwym centrum życia. To właśnie tutaj nawiązał znajomość z Theodorem Herzlem, zafascynował się ideą syjonistyczną i tu działał najdłużej oraz najintensywniej.

W Wiedniu Rosenfeld pracował jako odnoszący sukcesy dziennikarz, na stałe związany z dwiema gazetami syjonistycznymi, a jego twórczość literacka nierzadko nosiła wyraźne piętno miasta, które aż do końca życia uważał za swoją ojczyznę. Znamiennym tego przykładem jest wydana w 1910 r. powieść *Die vierte Galerie* [Czwarta galeria], określona przez autora w podtytule mianem *Ein Wiener Roman* [Powieść wiedeńska]¹. Dopiero rok 1938 – wraz z wkroczeniem wojsk niemieckich i włączeniem Austrii do III Rzeszy – gwałtownie przerwał wiedeński etap życia Oskara Rosenfelda; wyemigrował wówczas do Pragi. Na wiedeńską działalność Rosenfelda światło rzucają przede wszystkim trzy źródła, pozwalające na pierwszy – choć z konieczności fragmentaryczny – wgląd w jego pracę w tym mieście². Ukazują one zarazem sposób, w jaki sam Rosenfeld rozumiał i interpretował własną

---

1 O. Rosenfeld, *Die vierte Galerie. Ein Wiener Roman*, Wien 1910.

2 Oczywiście można tu uwzględnić jedynie te dokumenty, które do dziś pozostają dostępne. Wojna oraz systematyczne niszczenie dokumentacji przez nazistów sprawiły, że zachowało się niewiele materiałów dotyczących Oskara Rosenfelda.

aktywność: dwa z tych dokumentów wyszły spod jego pióra, natomiast do powstania trzeciego – omawianego tu szerzej – najprawdopodobniej w istotnym stopniu się przyczynił. Po pierwsze, jest to opublikowane w 1935 r. na łamach tygodnika „Neue Welt” okolicznościowe omówienie przygotowane z okazji jego pięćdziesiątych urodzin, zamieszczone w piśmie, z którym Rosenfeld był wówczas zawodowo najsilniej związany³. Po drugie, cennej informacji biograficznych dostarcza list, skierowany przez Rosenfelda najpewniej w 1938 r. do prezydenta Republiki Czechosłowackiej, dr. Edvarda Beneša⁴. Wreszcie zachowały się także dwa warianty biogramu Rosenfelda przygotowane w 1944 r. dla tzw. encyklopedii getta łódzkiego⁵.

Pełne przytoczenie pierwszego chronologicznie tekstu poświęconego Rosenfeldowi wydaje się całkowicie uzasadnione, gdyż wyznacza zasadnicze współrzędne, pozwalające umiejscowić jego działalność, do których nawiązują również pozostałe świadectwa, rzecz jasna, akcentując odmienne aspekty jego aktywności. Tekst ten dostarcza bowiem podstawowego, choć siłą rzeczy fragmentarycznego obrazu wiekańskiego okresu życia Rosenfelda, a zarazem ujawnia dominujące wątki obecne także w późniejszych ujęciach.

Ów krótki artykuł, opatrzony fotografią, został napisany przez działacza związkowego, pisarza i dziennikarza Josefa Fränkla:

Oskar Rosenfeld, urodzony w 1885 r. w Koryčanach na Morawach, już w latach gimnazjalnych podejmował działalność literacką. Gdy w 1902 r. przybył do Wiednia, aby podjąć studia z zakresu historii sztuki oraz filologii na uniwersytecie, został zaproszony przez Theodora Herzla do współpracy z gazetą „Welt”. Był współzałożycielem akademickiego stowarzyszenia „Theodor Herzl”. W kręgu Martina Bubera, Bertholda Feiwla, Hansa Müllera, Hugona Zuckermanna i innych – jako przedstawiciel Zachodu – stał się jednym z pionierów oraz interpretatorów literatury Żydów wschodnioeuropejskich, która w owym czasie z trudem torowała sobie drogę na Zachodzie. Wraz z Adolfem Standem, Egonem Brecherem, Hugonem Zuckermannem oraz Leo Goldhammerem założył w 1909 r. Jüdische Bühne; dzięki jego zaangażowaniu

---

3 J. Fränkel, *Dr. Oskar Rosenfeld – 50 Jahre*, „Neue Welt” 1935, nr z 17 V, s. 2.

4 O. Rosenfeld, *Brief an den Präsidenten der Republik, Dr. Edvard Beneš* [List do Prezydenta Republiki, Dr. Edvarda Beneša], Archiwum Bibliotheca Judaica, Frankfurt, [brak sygnatury].

5 Zob. s. 63, 252–253.

Bibliografia

- Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego, AŻIH 205/347.
- Aberbach D., *Bialik*, London 1988.
- Bendkowski J., *Józef Kowner. Malarz łódzkiego getta*, [w:] *Uchwycić getto. Codziennosc getta łódzkiego oczami artystów*, red. J. Bendkowski, Z. Trębacz, Warszawa 2024, s. 150–175.
- Broderson M., *Ja – błazen purimowy... Antologia twórczości Mojżesza Brodersona*, red. naukowa D. Dekiert, I. Gadowska, Łódź 2025.
- Budischowsky J., *Assimilation, Zionismus und Orthodoxie in Österreich 1918–1938. Jüdisch-politische Organisationen in der Ersten Republik*, Wien: Univ. Diss. 1990.
- Byalikover M., *The „radio liseners” in the ghetto*, [w:] *Yiddich Lodz, a Yizkor Book*, Melbourne 1974, <https://www.jewishgen.org/Yizkor/lodz1/lodz1.html> [dostęp: 23.01.2026].
- *Die Chronik des Gettos Lodz / Litzmannstadt*, Hg. S. Feuchert, E. Leibfried, J. Riecke, Bd. 5, Göttingen 2007.
- Dalinger B., *Verloshene Sterne. Geschichte des jüdischen Theaters in Wien*, Wien 1998.
- Dżigan Sz., *Siła żydowskiego humoru*, przeł. M. Ruta, [w:] *Wśród łódzkich Żydów. Wspomnienia o mieście młodości*, red. D. Dekiert, K. Radziszewska, E. Wiatr, Łódź 2023, s. 130–183.
- *Encyklopedia getta. Niedokończony projekt archiwistów z getta łódzkiego*, przeł. z jidysz M. Polit, przeł. z niemieckiego K. Radziszewska, oprac. K. Radziszewska, E. Wiatr, A. Sitarek, J. Walicki, Łódź 2014.
- Fränkel J., *Dr. Oskar Rosenfeld – 50 Jahre*, „Neue Welt” 1935, nr z 17 V, s. 2.
- Fuks Ch.L., *Łódź na wysokościach*, przeł. A. Reibach, D. Dekiert, [w:] *Wśród łódzkich Żydów. Wspomnienia o mieście młodości*, red. D. Dekiert, K. Radziszewska, E. Wiatr, Łódź 2023, s. 262–305.
- Gilcher W., *Izrael Lejzerowicz, artist and poet*, [w:] *Każdą iskrą rozpaleni... Żydowscy artyści w kręgu nowej sztuki. Idee – postawy – relacje*, red. naukowa I. Gadowska, K. Radziszewska, A. Świętostawska, Łódź 2022, s. 171–178.

- Heilig B., *Pierwsze siedem miesięcy w getcie Litzmannstadtu. Przelotne wrażenia i obrazy*, przeł. K. Radziszewska, [w:] *Oblicza getta. Antologia tekstów z getta łódzkiego*, red. K. Radziszewska, E. Wiatr, Łódź 2017, s. 103–124.
- Herzl T., *Reisesege*n, „Unsere Hoffnung“ 1904, nr 1, s. 1–2.
- *Kronika getta łódzkiego / Litzmannstadt Getto 1941–1944*, oprac. i red. J. Baranowski, K. Radziszewska, A. Sitarek, M. Trębacz, J. Walicki, E. Wiatr, t. 1: 1941, t. 2: 1942, t. 3: 1943, t. 4: 1944, t. 5: *Suplementy*, Łódź 2009.
- *Leksykon getta łódzkiego*, red. A. Sitarek, E. Wiatr, Łódź 2025, <https://leksykongetta.pl/>
- Leociak J., *Tekst wobec Zagłady (O relacjach z getta warszawskiego)*, Wrocław 1997.
- Loewe H., *Jüdisch-Deutsch und Hebräisch*, „Unsere Hoffnung“ 1905, nr 2, s. 143.
- Loewy H., *Vorwort*, [w:] O. Rosenfeld, *Wozu noch Welt? Aufzeichnungen aus dem Getto Lodz*, Hg. H. Loewy, Frankfurt am Main 1994.
- Montel A., *Herzls Maitresse. Zur Gründung der „Welt“*, [w:] *Wandlungen und Brüche. Von Herzls „Welt“ zur „Illustrierten Neuen Welt“ 1897–1997*, Hg. J. Nittenberg, Wien 1997.
- *Oblicza getta. Antologia tekstów z getta łódzkiego*, red. K. Radziszewska, E. Wiatr, Łódź 2017.
- *Oskar-Rosenfeld-Abend*, „Neue Welt“ 1935, nr z 5 VII, s. 5.
- Podolska J., *W Araracie i Ildisze Bande. Przyczynek do biografii Dawida Bajgelmana*, [w:] *Każdą iskrą rozpaleni... Żydowscy artyści w kręgu nowej sztuki. Idee – postawy – relacje*, red. naukowa I. Gadowska, K. Radziszewska, A. Świętosławska, Łódź 2022, s. 179–196.
- Polit M., „Geto-Cajtung” – gazeta Mordechaja Chaima Rumkowskiego, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały”, 2006, nr 2.
- Puławer M., *Ararat i łódzkie indywidualności*, przeł. J. Makosz i in., [w:] *Wśród łódzkich Żydów. Wspomnienia o mieście młodości*, red. D. Dekiert, K. Radziszewska, E. Wiatr, Łódź 2023, s. 185–215.
- Puławer M. *Było sobie getto*, przeł. D. Dekiert, <http://www.hebrajski.pl/moje/pulawer.htm> [dostęp: 7.03.2026].
- Radziszewska K., *Bernhard Heilig – kronikarz łódzkiego getta i jego tekst*, [w:] *Studia i szkice dedykowane Julianowi Baranowskiemu*, pod red. E. Wiatr i P. Zawilskiego, Łódź 2010, s. 197–222.
- Riecke J., *O języku reportaży i esejów Oskara Singera*, przeł. K. Radziszewska, [w:] O. Singer, *„Przemierzając szybkim krokiem getto...”. Reportaże i eseje z getta łódzkiego*, red. J. Baranowski, K. Radziszewska, K. Woźniak, Łódź 2002.
- Riecke J., *Oskar Rosenfeld als Journalist und Schriftsteller in Wien, Sofia, Prag und Lodz*, [w:] *Benachrichtigen und vermitteln. Deutschsprachige Presse und Literatur in Ost- und*

- Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, Hg. P. Motzan, M. Miladinović Zalaznik, S. Sienerth, München 2007.
- Rosenfeld M., *Songs from the Ghetto*, trans. L. Wiener, Boston 1898.
  - Rosenfeld O., *Agadati, der jüdische Tänzer*, „Neue Welt“ 1929, nr z 8 XI, s. 3.
  - Rosenfeld O., *Brief an den Präsidenten der Republik, Dr. Edvard Beneš*, Archiwum Bibliographia Judaica, Frankfurt, [brak sygnatury].
  - Rosenfeld O., *Dichtungen vom Humor der Juden. Vortragsabend Ludwig Hardt*, „Neue Welt“ 1936, nr z 27 III, s. 5.
  - Rosenfeld O., *Dziennik (fragmenty)*, przeł. K. Radziszewska, [w:] *Oblicza getta. Antologia tekstów z getta łódzkiego*, red. K. Radziszewska, E. Wiatr, Łódź 2017, s. 3–35.
  - Rosenfeld O., *Ein französisches Don-Juan-Stück im Burgtheater*, „Wiener Morgenzeitung“ 1925, nr z 6 I, s. 3.
  - Rosenfeld O., *Ein französisches Lustspiel bei Reinhardt. „Ihr junger Freund“ von Jacques Rathansohn*, „Wiener Morgenzeitung“ 1925, nr z 18 VII, s. 5.
  - Rosenfeld O., *Eine judische Kleinkunstbühne. „Die goldene Puppe“*, „Wiener Morgenzeitung“ 1924, nr z 9 XII, s. 4.
  - Rosenfeld O., *Erinnerungen an Theodor Herzl*, „Neue Welt“ 1928, nr z 6 VII, s. 9–10.
  - Rosenfeld O., *In the beginning was the ghetto: notebooks from Łódź*, transl. B.M. Goldstein, ed. H. Loewy, Evanston 2002.
  - Rosenfeld O., *Jargondichter*, „Der Merker“ 1913, t. 6, nr 4, s. 216.
  - Rosenfeld O., *Jüdisches Zeitstück: „Die Grenze“*. Aufgeführt im „Jüdischen Kulturtheater“, „Neue Welt“ 1936, nr z 24 IV, s. 6.
  - Rosenfeld O., *Kunstaussstellungen. Drei neue Kollektionen bei Würthele*, „Wiener Morgenzeitung“ 1924, nr z 9 II, s. 7.
  - Rosenfeld O., *Literatura in der Praterstrasse*, „Wiener Morgenzeitung“ 1925, nr z 8 II, s. 9.
  - Rosenfeld O., *Morris Rosenfeld*, „Unsere Hoffnung“ 1905, nr 3, s. 56.
  - Rosenfeld O., *Oskar Kokoschka. Ausstellung in der Neuen Galerie*, „Wiener Morgenzeitung“ 1924, nr z 13 VII, s. 12.
  - Rosenfeld O., *Paul Géalady „Aimée“ bei Reinhardt*, „Wiener Morgenzeitung“ 1924, nr z 13 III, s. 7.
  - Rosenfeld O., *Sarah Goldstein*, „Neue Welt“ 1937, nr z 18 VI, s. 3.
  - Rosenfeld O., *Tanzabend Susi Mirjam*, „Neue Welt“ 1933, nr z 10 III, s. 7.
  - Rosenfeld O., *Uriel Birnbaums Werk. Fragmente eines gläubigen Herzens*, „Wiener Morgenzeitung“ 1924, nr z 9 IV, s. 1.
  - Rosenfeld O., *Die vierte Galerie. Ein Wiener Roman*, Wien 1910.

- Rosenfeld O., *Wozu noch Welt? Aufzeichnungen aus dem Getto Lodz*, Hg. H. Loewy, Frankfurt am Main 1994.
- Schoeps J.H., *Einleitung: Zionismus oder der Kampf um die nationale Wiedergeburt*, [w:] *Zionismus. Vierunddreissig Aufsätze*, Hg. J.H. Schoeps, München 1973.
- Schoeps J.H., *Das gelobte Land fest im Blick*, [w:] *Wandlungen und Brüche. Von Herzls "Welt" zur "Illustrierten Neuen Welt" 1897–1997*, Hg. J. Nittenberg, Wien 1997.
- Singer O., *Reportaże i eseje z getta łódzkiego*, przeł. K. Radziszewska, red. naukowa E. Wiatr, K. Radziszewska, S. Feuchert, Łódź 2026.
- Sitarek A., *Żydowscy artyści i Zagłada. Getto w twórczości Izraela Lejzerowicza i Sary Majerowicz*, [w:] *Każdą iskrą rozpaleni... Żydowscy artyści w kręgu nowej sztuki. Idee – postawy – relacje*, red. naukowa I. Gadowska, K. Radziszewska, A. Świętostawska, Łódź 2022, s. 237–248.
- Szpigiel J., *Przeżyliśmy. Proza Jeszajahu Szpigla z getta łódzkiego*, przeł. M. Zaremba, red. K. Radziszewska, M. Zaremba, Łódź 2011.
- Wininger S., *Grosse Jüdische National-Biographie*, Czerniowce 1936, t. 7, s. 404.
- *Wśród łódzkich Żydów. Wspomnienia o mieście młodości*, red. D. Dekiert, K. Radziszewska, E. Wiatr, Łódź 2023.
- Zelkowicz J., *Notatki z łódzkiego getta. 1941–1944*, red. M. Trębacz, E. Wiatr, M. Polit, K. Radziszewska, Łódź 2016.
- Zelkowicz J., *W składnicy książek (Myśli i impresje)*, przeł. D. Dekiert, [w:] *Oblicza getta. Antologia tekstów z getta łódzkiego*, red. K. Radziszewska, E. Wiatr, Łódź 2017, s. 92–96.

Oskar Rosenfeld, literat i dziennikarz urodzony w 1885 roku na Morawach, ale przez większość życia związany z Wiedniem, był jednym z tysięcy Żydów z Zachodu, którzy jesienią 1941 roku zostali deportowani przez nazistów do getta w Litzmannstadt, jak nazwano wtedy Łódź.

W czerwcu 1942 roku Rosenfeld znalazł zatrudnienie w Wydziale Archiwum, którego zadaniem było dokumentowanie życia dzielnicy zamkniętej. Początkowo miał się zajmować konwencjonalnie rozumianymi „zagadnieniami kultury” – prezentować wystawiane w gettowym Domu Kultury koncerty i rewie czy dzieła aktywnych w getcie malarzy. Jednak w tym samym roku naziści rozpoczęli „ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej”, co oznaczało w przypadku łódzkiego getta radykalną przemianę: działalność kulturalna czy artystyczna została ograniczona i ostatecznie zakazana, getto stało się obozem niewolniczej pracy, a osoby niezdolne do pracy, dzieci, osoby starsze deportowano do obozu zagłady.

Rosenfeld, pracownik Wydziału Archiwum, w półoficjalnych tekstach nie mógł wprost wyrażać swoich opinii i emocji, starał się natomiast we fragmentarycznych ujęciach gettovej rzeczywistości „dać przyczynki do historii kultury getta” – ukazać szczególnie kulturowy fenomen, formy, jakie przybierało życie codzienne, międzyludzkie relacje i postawy mieszkańców łódzkiej dzielnicy zamkniętej, zagłodzonych, pracujących ponad siły, trwających w cieniu Holokaustu z nikłą nadzieją na przetrwanie. Teksty Rosenfelda składają się na jedno z najważniejszych świadectw tego porażającego zjawiska.

Nadzieja na przetrwanie w przypadku Rosenfelda zawiodła: w czasie likwidacji łódzkiego getta w sierpniu 1944 roku został, podobnie jak tysiące innych jego mieszkańców, deportowany do Auschwitz i tam zamordowany.

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

 wydawnictwo.uni.lodz.pl
 ksiegarnia@uni.lodz.pl
 (42) 665 58 63

Książka dostępna również
jako e-book

ISBN 978-83-8445-023-9

9 788384 450239